

BİR NÖRO-EDEBİYAT OKUMASI: *BEDEN SANATÇISI* ROMANINDAKİ ZİHİNSEL ALGILAR

Doç. Dr. Özlem ÖZEN*

ÖZ

Bilişsel bilim, zihnin ve süreçlerinin disiplinlerarası olarak bilimsel çalışması ile ilgilenir. Bilişin doğasını, görevlerini ve işlevlerini inceler. Bilişsel nörobilim ise bilişsel bilimde ortaya atılan kuramsal zeminde deneysel psikoloji, nöropsikoloji ve sinirbilimdeki yaklaşımlarla bütünleştirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada amaçlanan, nörobilim ve edebiyat ilişkisi ekseninden zihin kuramı alanında yapılan çalışmalara ve metinlerin edebi eleştirisi yoluyla edebiyat çalışmalarına katkı sağlayabilmektir. Neden edebiyatla bilişsel bilimleri açıklamaya ihtiyaç duyulur? Bilişsel edebi kuramlar ve yaklaşımlarla edebiyat arasında kurulan bağ disiplinlerarası çalışmalara ışık tutmaktadır. Artık evrensel olanı benimseyen, özel ve kültürel olanı süzerek metne anlam veren edebiyat bilimi uzmanları, eleştirmenleri ve araştırmacıları edebi metinlerin incelenmesi ve yorumlanmasının beyin fonksiyonlarına bakılarak da yapılabileceği görüşündedir.

Don DeLillo'nun 2001 de yayınladığı *Beden Sanatçısı* zamansızlık, hiçlik, yokluk, ölüm duygusu, varoluş gibi konuları işler. Lauren eşinin intiharından sonra zamansal algısını yitirmeye başlar; dünyadan ve kendi bedeninden sıyrılır, belirsizliklerle yüklü düşünceler ve déjà vu yaşar. Kendine özgü bulduğu 'beden sanatı' sayesinde vücudunu gösterisine hazırlamak için geliştirdiği aerobik ve esneme tekniklerini her gün uygular. Evinde aniden ortaya çıkan garip bir adamla kurduğu iletişim ile romanda ayrıca vurgulanmak istenen, Lauren'ın zihinsel algısıyla bu adamı yaratmış olduğudur. Bu çalışma zaman algısı, zaman-mekân ilişkisi, beden sanatı gibi kavramlarla *Beden Sanatçısı* adlı romanı nörobilimsel yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Don DeLillo, *Beden Sanatçısı*, nörobilim, zaman algısı, zihin

A NEURO-LITERARY READING: MENTAL PERCEPTIONS IN THE NOVEL *BODY ARTIST*

ABSTRACT

Cognitive science deals with the interdisciplinary scientific study of the mind and its processes. It examines the nature, tasks, and functions of cognition. Cognitive neuroscience, on the other hand, has begun to be integrated with approaches in experimental psychology, neuropsychology and neuroscience, on the theoretical ground that has been newly introduced in cognitive science. The aim of this study is to contribute to the studies in the field of theory of mind from the axis of neuroscience and literature, and to contribute to literary studies through literary criticism of texts. Why do we need to explain cognitive sciences with literature? The link established between cognitive literary theories and approaches and comparative literature sheds light on new interdisciplinary studies. Literary scholars, critics and researchers, who adopt the universal and give meaning to the text by filtering the special and cultural, believe that literary texts can also be examined and interpreted by looking at the brain functions.

Don DeLillo's *The Body Artist*, published in 2001, deals with subjects such as timelessness, nothingness, absence, the feeling of death, existence. Lauren, after her husband's suicide, begins to lose her temporal sense, is detached from the world and her own body, experiences uncertain thoughts and déjà vu. She applies the aerobics and stretching

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü/Batı Dilleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, ozlemganozen@gmail.com, Orcid ID:0000-0003-2163-8823

techniques she has developed to prepare her body for her show every day, thanks to the 'body art' she finds unique to her. In *The Body Artist*, what is also focused on is through her communication with a strange man who suddenly appears in her house, Lauren has created this man in her mental perception. This study aims to analyze the novel *Body Artist* with a neuroscientific approach with concepts such as time perception, time-space relationship, body art.

Key Words: Don DeLillo, *Body Artist*, neuroscience, time perception, mind

Giriş

“Sadece bilgi parçalarından kendi gerçekliğinizi yaratırsınız, gördüğünüz şey dünyada var olan şeylerin güvenilir –fakat daima doğru olmayan—bir temsilidir. Beyninizde süregiden olayların büyük kısmından tamamen habersizsinizdir” (Ramachandran, 2008: 267).

Bilişsel bilim, zihnin ve süreçlerinin disiplinlerarası olarak bilimsel çalışılmasına dayanır. Bilişin doğasını, görevlerini ve işlevlerini geniş anlamda inceler. Bilişsel bilimciler, sinir sistemleri içerisinde bilginin nasıl temsil edildiği, işlendiği ve dönüştürdüğüne odaklanarak zihin ve davranışı incelerler. Bilişsel bilimcilerin literatüründe yer alan zihinsel özelliklerin içerisinde dil, algı, hafıza, dikkat, akıl yürütme ve duygu bulunur. Bu özellikleri anlamak için bilişsel bilimciler dilbilim, psikoloji, yapay zekâ, felsefe, sinirbilim ve antropoloji gibi alanlardan yararlanırlar. Bilişsel nörobilim, 1950'ler ve 1960'lar arasında ortaya çıkan bilişsel bilimde yeni ortaya atılan kuramsal zeminde deneysel psikoloji, nöropsikoloji ve nörobilimdeki yaklaşımlarla bütünleştirilmeye başlanmıştır.

Bilişsel yaklaşımların ve çalışmaların edebi metin incelemeleri çerçevesinde uygulanması son yıllarda yapılan disiplinlerarası çalışmaların bir uzantısı olarak görülebilir ve eleştirmenler için konu, dil, üslup veya söz sanatları açısından yeni incelemelere kapılar açmaktadır. Günümüz karşılaştırmalı edebiyat eleştirmenleri insan beyninin düşünce üreten yönünü anlamlandırmaya yönelik daha önce yapılmamış araştırmalar yapma eğilimindedir. Bugün bu çalışmalara yeni bir soluk eklemek bilişsel nörobilimin çağırısıdır. Edebiyat ve Nörobilim Araştırma Komitesi AILC-ICLA, edebiyat ve beyin bilimini birleştiren yenilikçi, disiplinlerarası çalışmayı teşvik etmek için 2012 yılında, başkanı olan Suzanne Nalbantian'ın teşvikiyle kuruldu. *Cultural Memory: Neuroscience, Psychology and the Humanities* (Kültürel Hafıza: Nörobilim, Psikoloji ve Beşeri Bilimler) adlı 2021 yılında yayınladıkları kitapta editörler karşılaştırmalı edebiyat, sosyoloji, tarih, felsefe, sinirbilim ve nöropsikoloji gibi çeşitli alanlardaki görüşlerini verimli bir şekilde sunmuşlardır. Komitenin kurulduğu yıldan bugüne dek yapılan araştırmalarda çeşitli edebi türlerde metin inceleme, duygu veya nöroestetik üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen verilerle birlikte edebiyat okumanın nöronal ve bilişsel-duygusal temellerini araştırmak için yöntemler ve modeller geliştirilmektedir (bkz. <https://www.aile-icla.org/literature-and-neuroscience/>).

İnsan davranışlarının altında yatan nedenleri daha iyi anlamak ve beden-zihin ilişkisinde insanın zaman ve mekân algısının nasıl işlemekte olduğunu gözlemlemek için bilişsel nörobilim ve edebiyatın birlikteliği önem kazanmaktadır. Edebi deneyimler

bilişsel deneyimlerin yansımasıdır çünkü her ikisi de geçmiş deneyimle şimdiki deneyimlerimize katkı sağlar ve gelecek deneyimleri de öngörür. Nörobilimsel roman analizi kahramanın bilincinin edebi ve kurgusal olarak incelenmesidir. Bilinç¹, bilinçdışı² ve bunların bağlamsal etkileri gibi parametrelerle oluşan roman incelemesinde aynı zamanda, kahraman tarafından görülmeyen ancak hissedilerek algılanan ve bilincindeki akış halinde gelişen olaylar değerlendirilmektedir. Örneğin, A.B.D. de en çok çalışılan çağdaş yazarlardan biri olan Don De Lillo'nun yazdığı *Ratner's Star* adlı romanın kurgusunda popüler sağ ve sol beyin farklılıkları araştırmalarına değinmesiyle, sonrasında yapılan edebi çalışmalarda modern kurgu ve nörobilime odaklanılmıştır. *Neuroscience and Modern Fiction* (Nörobilim ve Modern Roman) adlı makalesinde Stephen Burn, bu romanı bir tür nöro-kurgu olarak çağdaş zihinle ilintili çalışmaları özümseyen ve sürdüren bir eser olarak sınıflandırmıştır (Burn, 2015). Kahramanın zihin dünyasının nöro-roman türüyle ortaya konması, gelecekte nörobilim ve modern romana dair nitelikli akademik araştırmaların yapılacağına dair inancı artırmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalardan biri olan ve edebiyat ve nörobilim ilişkisi üzerine bir bölüm içeren *Sosyal Nörobilim* (2015) adlı eserinde, Oğuz Tanrıdağ beyin araştırmalarından Davranış Bilimlerine ve Sosyal Bilimlere doğru uzanan yeni yaklaşımları ele almaktadır. Ayrıca, *İnanıyorum O Halde Varım* adlı çalışmasında yazar şöyle belirtir:

“Son dönemin beyin araştırmaları beyinde inanmakla birlikte aktive olan, harekete geçen, ödül ve haz mekanizması olarak adlandırılan bir bölgeyi gösterdiğinden beri insan düşüncesinin sadece matematiksel ve mantıksal düşünmeden oluşmadığı, aynı zamanda duyguların yoluyla ve inandıkların yoluyla beynin harekete geçtiğini gösteriyor” (Tanrıdağ, 2021).

Bir diğer görüşe göre, “Beyni anlamak indirgemeci yaklaşımın aksine bütüncü bir yaklaşımı ve farklı disiplinlerle işbirliğini gerektiriyor... önüne “nöro” eki almış sosyal bilimlerin birçok önemli alanı yeni bilim disiplinleri olarak beyni anlama odaklı çalışmalara katıldı” (Uzbaý, 2015, s.122).

Nöro-edebiyat bağlamından insan zihninin gizemli ve ilginç çalışma sistemini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada öncelikle insan beyni üzerine yapılan benzetme ele alınabilir. Matematikçi John Von Neumann'ın *Bilgisayar ve Beyin* (1958) adlı kitabında beynin bir bilgisayar gibi olduğu metaforuna göre, zihin sabit, sınırlandırılmış ve kafanın içinde düzgün bir şekilde yerleştirilmiş olarak ve ancak duyu alıcıları için dış ortamdan neredeyse tamamen yalıtılmış olarak tasvir edilmekteydi. Öte yandan, son zamanlarda yapılan nöral plastisite³ ve epigenez çalışmaları, genetik olmayan, çevresel faktörlerin de gen ifadesinde dramatik değişikliklere yol açabileceğini öne sürerek beyin gelişimindeki deneyimin önemini vurgulamaktadır. Epigenetik sadece gen dizimindeki kromozomların değil, kişinin çevresiyle kurduğu bilişsel ve bedensel düzeydeki etkileşimi sonucunda zihninin şekillendiğini savunur ve beyin

¹ Bilinç, insanda farkındalığın, duygunun, algının ve bilginin merkezi olarak kabul edilir. Zihnin içeriklerinin farkında olduğu, içebakış yoluyla duyuları, algıları ve anıları kapsar.

² S. Freud'un psikanaliz kuramında geliştirdiği görülen bilinç durumlarının çok daha derininde ve görünmez bir bölgede bulunan bir yapıdır. Bilinçdışında, yaşanan olayların kaydedildiği ve gelecek kararlara dolaylı etki ettiği kabul edilir.

³ Nöroplastisite ya da beyin plastisitesi, beynin bağlantılarını düzenleme ya da yeni bağlantılar kurma yetisidir.

hücrelerinin nörokimyasal değişimlerini ve gelişimini inceler. 21. yüzyılın bir diğer araştırması olan “Konnektom⁴ çalışmaları, beyinde genlerin, proteinlerin, sinapslar ve beyin bölge ağlarının parça bütün ilişkisine sahip bir kodlama sistemiyle sonsuz boyutlu bir ağ oluşturduğu” ifade edilirken, bu ağın sürekli işleyen yeni bir oluş içerisinde bulunduğunu” ortaya koymaktadır (Güney,& Uysal, 2021, s.66). Buna göre, kültürel nörobilim olarak kabul edilen disiplin ise, doğuştan değil, sürekli işleyen, sonradan öğrenilen ve edinilen ya da taklit edilen davranış, beceri, fikir ve düşünce gibi şeylerin zihin oluşumunu değiştirdiği ve beyin plastisitesinin analizinde zengin ve kapsamlı gelişmeler sağladığı konusunda incelemeler yapmaktadır. Kültürel nörobilimin temel nörobilime katkısı da bu şekilde gerçekleşir. Kültürel nörobilim, bilimsel çalışmalarda insan beyninin geçmişten günümüze yol aldığı gelişim haritasında kültürün nasıl derinlemesine etkili olduğunu vurgular. Zunshine’nın görüşünden yola çıkarak, zihinsel ve bilişsel fonksiyonlarımızın kültür tarafından inşa edilirken zihnimizin de bir tür hesaplama, haritalama ve filtreleme makinası olduğunu söyleyebiliriz; dolayısıyla kültürel zihin oluşumu kişisel değil kolektiftir (Zunshine, 2008).

Sosyal ve kültürel yönden nörobilimin geliştirilmesinden önceleri tüm bilimlerin de temelinde olan felsefe bilimi vardı ve insanlık zihin-beden ikilemini defalarca sorgulamıştı. Zihin oldukça karmaşık bir makine olduğundan insan zihninin daha iyi anlamak için farklı alanlarda yapılan çalışmalara gerek duyulmaktadır. Rene Descartes ve diğer filozofların son üç yüzyılda ortaya koyduğu fikirler, zihnin maddi veya fiziksel olmadığını iddia ediyordu. Ancak, zihin-beyin özdeşliği teorisi, modern Batı felsefesinin babası olarak kabul edilen bu on yedinci yüzyıl Fransız filozofu, matematikçisi ve bilim adamına uzun süredir atfedilen inançlarla çalışmaktadır. Bu teorinin geliştiricilerinden biri olan, İngiliz filozof ve psikolog, U.T. Place, 'Bilinç Bir Beyin Süreci midir?' adlı makalesinde fizik biliminin kullandığı kavramlarla tanımlanamayan bazı olayların, zihinsel olaylara dayalı olduğu görüşüne ve artık filozoflar ve psikologlar arasında zihin ve beyinin farklı olarak kabul edilmediğine işaret etmektedir (bkz. Place, 1956). “Beyin zihnimizden farklı değildir” düşüncesine göre, beyin dünyayı deneyimlerken içsel ve bilişsel bir algı sistemi oluşturur. Bu sistemde bilinç düzeyinde oluşan bir kendilik algısı da vardır ve beyin kişisel deneyimlerle bilincimizi yönetir. Dolayısıyla, bedende yer alan beyin doğası, zihin ve düşüncenin doğasından ayrı değildir. Zihin, genel olarak insan bilincinin alanı olarak kabul edilir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda sorgulanan bir konu da, insan ırkının zihinsel gelişiminin geçmiştekine göre aynı yoğunlukta olabildiği ancak bilincin kültürel yönden değişim ve dönüşüm içerisinde olduğudur. Bu zihinsel değişimin neden her yüzyılda bir yaşandığı sorusuna yanıt kültürel evrimin insanlığın çökmüş ruhsal dünyasını aşma ihtiyacı ve çabası için gerekli olduğudur (Taylor, 2015: 260). Kısacası, bilişsel, sosyal ve kültürel çalışmaların amacı, son derece karmaşık, tarihsel olarak konumlanmış iki sistemi --insan zihni ve zihin tarafından üretilen romanlar, şiirler veya resimler gibi kültürel eserleri— inceleyerek daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Amerikalı yazar Don DeLillo’nun 2001 de yayınladığı *Beden Sanatçısı*, zamansızlık, hiçlik, yokluk, ölüm duygusu, var oluş gibi konuları işler. Zaman algısı,

⁴ Konnektom beyindeki sinirsel bağlantıların bir haritasıdır veya "bağlantı şeması" olarak ele alınabilir.

zaman-mekân ilişkisi, beden sanatı gibi kavramlarla nöro-edebiyat okuması olarak incelenmek istenen bu postmodern roman, Amerikan toplumunun 2000'li yıllarının kültürel ve toplumsal dönüşümünü de yansıtmaktadır. Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemi* adlı kitabında belirttiği gibi postmodern romanda "Gerçeklik unsurundan çok; kurmaca unsuru ön plandadır. Yani romanın anlattığı, aktardığı, yansıttığı içerik ve anlam katmanlarından, fikir, duygu ve bilgilerden çok; bunların nasıl anlatıldığı, nasıl bir teknik ve söylem içinde sunulduğu, nasıl bir kurguya bağlı olarak ortaya konduğu önemli olmuştur" (Çetin, 2003: 113). Ayrıca, postmodern romanlarda normal zaman ve mekânın kullanımı hakkında tespit yaparak bunların anlamsız kavramlar olduğunu ortaya koyan Rosenau şöyle belirtir: "Karakterler, düşlerin işgal ettiği mekânın uyanık geçen saatler kadar gerçek olduğu kültürler ve yüzyıllar arasında serbestçe gezinirler. Neyin sahici olduğunu söylemek imkânsızdır. Normal zaman ve mekân kısıtlamaları ihlal edildiği için istenen sayıda hikâyeye çıkarmak mümkündür" (Rosenau 1998: 124).

Romanda iç dünyasındaki yansımalarla tanıyabildiğimiz kurmaca kahraman olan Lauren, eşinin intiharından sonra arkadaşlarının ve akrabalarının tavsiyelerine rağmen evde yalnız kalır. Eşinin ölümünden sonra, Lauren depresyona girer, kayıtsızca yemeye başlar, saçını keser ve şunun farkına varır: Sevdiğin birinin ölümü insanı korkunç bir yıkıma sürükler, çünkü sevdiklerine sevgisini nasıl göstereceğini onları kaybedene kadar bilemez. Zamansal algısını yitirmeye başlar; dünyadan ve kendi bedeninden sıyrılarak, sık sık belirsizliklerle yüklü düşünceler ve déjà vu yaşar. Lauren tüm zamanını bilincindeki bu belirsizlikler ve kopukluklarla mücadele etmekle geçirir. Kendine özgü bulduğu 'beden çalışması' sayesinde vücudunu gösterisine hazırlamak için geliştirdiği aerobik ve esneme tekniklerini her gün rutin olarak uygular. İntihar eden kocası için yas tuttuğu bu dönemde yalnızlığa alışmaya çabalarken, kiraladığı evin içinde biraz garip bir adam belirir. Lauren, onun tuhaflığı karşısında şaşkına döner ve ona lisedeki fen öğretmenlerinden birinin adı olan Bay Tuttle adını koyar. Bay Tuttle, ilginç bir şekilde, önceden Lauren ve Rey arasındaki geçmiş konuşmaları kopuk parçalar halinde dile getirir. Çıkardığı sesler ve yankılar, vücut hareketlerini ve tonlamaları içerecek kadar esrarenğizdir. Bay Tuttle'in Rey'in sözlerinin taklidini, Lauren bir teybe kaydeder ve böylelikle onu rahmetli kocasının bir süper kahraman versiyonu gibi algılamaya başlar; dolayısıyla ona karşı duyduğu fiziksel çekim ve bağlılığı biraz erotik anlam da içermektedir. Lauren onu sanki yıllardır tanıyormuş gibi davranır, evde banyo yapmasına yardım eder ve alışverişe götürür, bir yandan da tüm 'anıların' özellikle ölen kocası ile aralarındaki konuşmaların kaynağını ondan alıp koparmaya çalışır. Öte yandan Bay Tuttle'in evindeki varlığını vücut sanatına yansıtmaya çalışmaktadır. Bazen yaptığı hareketler bedenin yüceltilmesini temsil eden bir tür yogaya benzer, bazen de gündelik sıradan duruşlar gibidir. Bay Tuttle, Rey'in Manhattan'a son olarak gidişinden önce Lauren ve Rey arasında geçen konuşmayı bir ventrilok (ağzını oynatmadan karnından konuşarak) gibi tekrar eder ve kısa bir süre sonra ortadan kaybolur. Bundan sonra Lauren'in bilincinde geçmiş, şimdi ve gelecek arasında yepyeni deneyimlerin oluşturduğu algılar oluşmaya başlar. Kocasının ölümüyle baş etme ve algılama biçimi değişir ve beden sanatı sayesinde yaşadığı olaylara tepkisini göstermeyi başarır. Lauren'in ölüme karşı tutumuna bakıldığında ölüm korkusu değil, ölümün gerçekliği ön plana çıkmaktadır. Romanda, insanın

düştüğü ikilemler (yaşam-ölüm gibi) ve yakınlarını kaybeden insanın bedensel ve zihinsel tepkileri ele alınır. Lauren kendini iyileştirmeye ve geçmişteki davranışlarını hatırlamaya çalışır. Bu yüzden sonunda pencereyi açarak hayatına yeni bir sayfa açarak başlamaya niyet eder.

Beden Sanatı

1960'lı yıllardan sonra A.B.D. ve Avrupa'da Beden Sanatı (Body Art) olarak adlandırılan yeni bir eğilim, sanatçının vücudunun insanın bedeniyle olan ilişkisini sorgulamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu sanat türü, 1970'li yıllardan itibaren geniş kapsamlı olarak Beden Sanatı'nın bir türü olan performans (gösteri) çok yakındır ve seyirci önünde gerçekleştirilir (Antmen, 2009, s.219). Diğer bir türü ise fotoğraftan yararlanır ve sanatçı seyirci ile doğrudan karşılaşmaz. Hareket eden, acı çeken, zevk alan, değişen ve yenilenen beden sanat gösterisiyle bilgi içeren ve kaynak sağlayan, insanın kullanabileceği en değerli varlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sanat günümüze kadar geliş sürecinde büyük etkiler yaratmıştır; bundan sonraki kültürel evrim sürecinde de önemini korumaktadır.

Nasıl bir yazar bilişsel veya zihinsel olarak bir hikâye ve içerisinde karakterler yaratırsa, beden sanatı vasıtasıyla Lauren de “yavaş, ihtiyatlı ve ıstıraplı” bir biçimde *Beden Zamanı* adlı gösterisini sergiler. Bir başka deyişle, algılarımız sonucunda gözlemlediklerimizi hikâyeleştirebilir veya sanat eseri oluşturabiliriz. *Beden Zamanı* adını vermesi çok anlamlıdır, çünkü bilincinin ve bilinçaltının zamanla ilgili olan yansımalarının ifade biçimidir. Beden sanatıyla ortaya koydukları, bu kadının dünyayı tehlikeli ve tehdit edici olarak algılaması ve deneyimlemesi sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bir başka deyişle, sanat yoluyla sergilenen “ağır, güç, bazen de ıstırap verici” olan şey, hem bedensel olarak hissedilen duygular hem de bilişsel olarak algılanan deneyimlerdir. Böylelikle, Lauren hem kişisel hem de evrensel olana işaret etmekte ve gösterisinde her iki cinsiyeti kapsayan bedensel hareketler ve seslerden yararlanmaktadır. Bedensel gösteriye hazırlık esnasında, derisine uyguladığı kişisel temizlik, ovalama, zımparalama ve deri soyma (peeling) gibi sanata dönüştürdüğü hareketlerle bir bakıma bedenindeki özünü arayan birine benzemektedir. Tüm bu sanatın arkasındaki çaba hakikat ve anlam arayışıdır. Ayrıca, “ benim hikâyem bedenim” sloganıyla aslında bedenini yaşayan ancak sonu olan varlığını vurgulamak ister. Lauren Rey'in ölümünden sonra yas duygusuyla cebelleşmek zorundadır. Kendi bedenine hapsolan biri olmanın farkındadır. “Amuda kalkmalar ve boyun çevirmeler vardı. Dilini dışarı çıkardı ve kesin belirlenmiş zaman aralıkları içinde nefes alıp verdi, içsel zamanına uygun aralıklarla, sırtından aşağı kırı kırı sesler çıkaran disklerle ayrılmış kemiklerinin içine işlediği için kesin bir zaman ölçüsü içerisinde” (29). Sanki dünyada zamanın durduğunu ve varlığının yok olduğunu hissetmektedir. Dünyada yaşanan karmaşa içinde bedeniyle ve zihniyle hissettiği en iyi saatlerin “ölü saatler” olduğu düşüncesidir. Önce normal nefesler alıp verir, ardından soluk soluğa kalacak şekilde burnundan alıp ağzından verir ve bütün bedenini nefesle açarak yeniden doğmuş gibi hissetmeyi başarır. Böylelikle bedenine yaptırdığı sembolik alıştırmalar ve hareketler her gün yaşam hakkında anlam oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Her yaptığı belli aralıklarla ve ölçüyle ortaya konulurken, onun zihninde işleyen zamanın tezahürüyle karmaşa ortamının durakladığını ve anda kalmayı deneyimlediğini gözlemleriz. Lauren'ın beden alıştırmaları esnasında deneyimlediği şey kendi içsel ve

dış zamanı algısını düzenlemektir: “Zaman önemli olan yegâne hikâyedir. Zaman olayları uzatır ve acı çekmemizi ve acıdan kurtulmamızı, ölümün meydana gelişini görmemizi ve bundan kurtulmamızı mümkün kılar” (78).

Beden sanatıyla bedenine sıra dışı hareketler yaptıran Lauren’ın bilinci de aynı zamanda gözle görünür şekilde “bir gerçeklikten başkasına sıçratan bir kavrayış” ortaya koymaktadır. Bedensel hareketlerinin bir bölümünde bilinçaltı devreye girerek onun belirsizlik duygusu hissetmesine neden olur: kendi isteği dışında anlık oluşan ve kontrol edemediği hareketler ve sesler gibi. Gösterisinde kostüm ve makyajıyla bir erkeğin bedenini temsil ederken monolog şeklinde sesler çıkarır. Bu erkek aslında Bay Tuttle’dır. Onun kesik kesik konuşmalarını sanki mekanik bir oyuncak gibi hareketlerini taklit ederken, yaptığı beden hareketleri duruşunun sembolik bir göstergesidir. “Zaman başka birinin duruşunun temsiliyle değişime uğramaktadır” diye belirten Wentworth, Lauren’ın zaman algısının Bay Tuttle’ın varlığından nasıl etkilendiğine işaret etmektedir. (2019: 10). Temsil ettiği vücutların sahipleri bir Japon kadın, bir iş adamı ve Bay Tuttle’dır. Onların fiziksel yönden taklidi değildir sadece bu gösteri, aynı zamanda zaman algısındaki değişimleri düzenleme biçimidir. Longmuir’e göre Lauren’ın son gösterisinde yaptığı taklitler ve sahne arkasından Tuttle’ın sesini dinleterek onun bedenine bürünmesi kendi zihninin, başka bedenlerin ve zamanın aynı noktada kesişimi gibidir (akt. Wentworth, 2019: 10).

Gösterisi için “... bedenden kurtulmaya çalışan bir beden sanatçısı” diye aktaran gazeteci, izledikten sonra bedeniyle sesini nasıl değiştirebildiğini bir türlü anlayamadığını belirtir. “Bu onun sesi, çıplak adamın, dolabınızda ormanda esen rüzgârın sesini duymak kadar ürpertici. Play-back⁵ değil gerçek... ne yaptığından emin değilim...” (90). Lauren ise şöyle ifade eder: “Beden asla düşmanım olmadı... bedenimin içinde kendimi hep zinde hissettim. Ona başka bedenlerin yapamadığı şeyler yapmasını öğrettim. Bedenim beni tarafsızca absorbe ediyor. Onu çözümlenmeye ve yeniden tasarlamaya çalışıyorum” (89). Gösterisiyle her iki cinsiyeti öyle gizemli ve güçlü bir şekilde ortaya koyar ki, gazeteci bunun “insanların ölüme karşı duruşlarını anlatan bir oyun” olduğunu düşünür (92).

Öte yandan, beden sanatını gözlemleyen kişide oluşan bilişsel deneyimde; gözlemcinin gözlemlediği kişinin bedeninin ve eylemlerinin “haritalanması” yoluyla, kendi zihinsel işlevindeki beden ve eylemlerini de şekillendirmiş olmaktadır (Keysers, 2011). Gazeteci arkadaşı, gösterisi hakkında “bir kısmı kafamın içinde kendi kendine biçimleniyor” (88) diye belirtir; bilişsel yönden Lauren’ın gösterisi bir yandan da onun zihnini şekillendirmeyi başarır. Şöyle devam eder: “Beden başka bir düzeye geçiyor. Elektriğe kapılmışa benzer bir dizi hareket yapan beden denetimden çıkıyor, müthiş bir biçimde sıçrayıp dönmeye başlıyor. Bu yaptığı insanı görünür bir biçimde bir gerçeklikten başkasına sıçratan bir kavrayış” (91). Zunshine’a göre, bedensel hareketler öncelikli olarak bilgi kaynaklıdır ve bu kaynaktan edinilen bilgiyi anlamak bazen yanıltıcı ve zorlayıcı bir süreç haline gelebilir (2008: 75). Zunshine’ın değindiği ayna nöronların⁶ nörobilimsel yönden nasıl çalıştığını ele alırsak, beyindeki küme

⁵ Banttın çalma

⁶ Ayna nöronların etkilediği dört temel alan olduğu varsayılmaktadır: insanların eylemlerini, niyetlerini yansıtmaya, duygularını hissetmeye ve taklit etmeye. Algı organlarıyla alınan duyular,

halinde olan bazı nöronlarımızın bir eylemi yapan kişinin hareketini izlerken veya gözlemlerken tıpkı o kişinin nöronlarının verdiği tepki gibi hareket ettiği tespit edilmiştir (akt. Johnson, 2012: 75). Buna göre, Lauren'ın beden performansını izleyen arkadaşının nöron haritası Lauren'ın zihnindeki ile aynı olabilme ihtimali bulunur. Beden sanatı gösterisi yoluyla Lauren seyircinin, zamanın geçtiğini içinde ve hatta acı çekerek hissetmesini amaçlar. Dikkatlerini bu gösteriye veremeyenler yarısında dışarı çıkar. Ancak geri kalanlar onun peş peşe yaptığı hareketlerle bir bedenden başka bir bedene geçerek temsil ettiği gösterisinde zamanla bütünleşir. Lauren'ın beden hareketleri ancak seyirci tarafından gözlemlendikleri zaman anlaşılabilir.

Roman boyunca kadının bilinci seslerin durmadan yankılandığı bir küçük oda gibi çalışır. En sonunda Lauren annesini dokuz yaşındayken kaybettiğini hatırlar; artık bunun kendi suçu olmadığını fark etmiştir. Son satırlarında DeLillo, denizin keskin kokusunu hissetmek isteyen ve kendisine kim olduğunu bildirmeye kararlı olan bir kadının resmini çizer. Lauren'ın öznel ya da duygusal (içsel zaman algısına bağlı) zamanı aynı zamanda bedensel zamanıdır da. Zor da olsa kendi algısıyla yaşamın sorumluluklarını kabullenmeye hazır gibidir. Çünkü algılarının ve bedensel yönelimlerinin birbirinden ayrı olamayacağını anlamıştır. Önceleri, Mr. Tuttle, Lauren'i bir boşluk içine çeker; bu zamansızlık boşluğudur. Lauren'ın gerçeklik ve imgelem düzlemi belirsizdir ve sanki onu sezgisel olarak yaratır. Hissettiği acı ve hüznün anda yaşadığı bir duygu olarak vardır: sabit ve belirli olmayan bir dış dünya algısıyla iç dünyası sanki iç içe geçmiştir. Lauren'ın gerçekliği, düşündüğü şeyin yaşadığı şey haline dönüşümüdür. *Beden Zamanı* adlı gösterisiyle Lauren hem özne hem de nesnedir, çünkü bedenine çok önem vermektedir. Bay Tuttle, intihar eden kocası Rey'in yerini doldurmaya ve ölüm duygusu ile baş edebilmesine olanak sağlar.

Zaman algısı

Beyin fonksiyon sistemlerinin zamanı deneyimleme süreci ve bilinçli bellek davranışları üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda bilişsel alanlarda farklı disiplinlerden de yararlanmayı gerektirmiştir. Beden ve zihin kuramları bu açıdan önemlidir. Bedensel hareketlerin zaman algımızı düzenlediği bilinmektedir. Bedenimiz bir bakıma iç saatimiz gibi işler. Bağımsız tek bir organımız zamanı algılamak için yetmez; bütünlük içinde çalışan beden sistemimiz olaylardaki değişimleri gözlemlemekle kalmaz bedensel değişimlerimizin de farkına varır. Böylelikle zamanın ilerleyişini anlarız. Nöropsikologların geliştirdiği içsel zaman algısı kuramına göre nöron sistemimizdeki senkronize mekanizmalar sayesinde başka insanlarla etkileşim halindeyken zaman bazen hızlanır bazen de yavaşlayabilir (Wittmann, 2005).

Zaman algısı zihnimizde oluşurken duygularımızın bu algıyı değiştirebileceği iddiası son yıllarda çokça tartışılmaktadır. Özellikle ruh halimizdeki değişiklikler üzerine yapılan araştırmalar sonucunda duygusal olana doğru bir gidişe eğilim vardır. Hem kişiye özgü duyguların hem de bedende oluşan (fiziksel, hormonal, vb) durumların

elektriksel sinyallere dönüşerek beynimizin çeşitli bölgelerindeki nöronlara ulaştırılır. Bu nöronlar duymalardan gelen sinyallerle harekete geçer ve milyonlarca bağlantısıyla sayısız nöronun ateşlenmesine sebep olur.

etkisiyle zihinsel yönden zamanı algılama özellikleri belirlenebilir. Bilişsel sinirbilimlerdeki geleneksel görüşe göre, zaman bilinci “deneyimlenen an” veya “öznel şimdi” olarak adlandırılan şeye birkaç yüz milisaniye ile birkaç saniye arasında kalan bir süre boyunca yayıldığıdır (Kent ve Wittmann, 2021). Yapılan çalışmalarda, ayrıca “içsel saat” kavramı ele alınmış, zihindeki geçmiş zaman aralıklarına dikkat çekilmiş böylelikle belleğin devreye girerek depolanmış içeriğinden yeniden kurgulayarak oluşturduğu bir zaman algısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wittmann & Lehnhoff 2005:1957). Öte yandan, anda hissedilen zaman algısı değerlendirilirken, tüm dikkat zamana verildiğinde, çalışan bellek, uzun süreli bellek ve karar alma mekanizmaları bilişsel sürecin birer parçası olarak işlev halindedir. İleriye dönük zamanlama eylemi yapan kişi ise ikileme düşer çünkü belleği anlık ve anlık olmayan süreçlerin arasında gidip gelmektedir (Wittmann, 2009:1958).

Zaman algısı ile fizyolojik süreçler arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu ve zaman deneyimimizin duygusal ve içsel süreçlerle ilişkili olduğunu iddia eden Craig'e (2008) göre, bu süreçler altta yatan ortak bir sinir sistemini, (insular korteksi ve interseptif sistemini) paylaşırlar. İnsula'nın, yani korteks yapınının, vücuttan gelen sinyallerin zamansal birleşme yoluyla, zaman içinde bir dizi 'duygusal an' ürettiğini öne sürer. Bundan sonraki zaman algısı, vücuttan kaynaklanan bilgiler tarafından oluşturulan bu ardışık kendini gerçekleştirme anları tarafından oluşmaktadır (akt. Wittmann, 2009).

Edebi eserlerde de zaman algısına 20. Yüzyıldan itibaren dikkat çekilmektedir. “Duygusal zaman algısının en sorunlu yanı ise hayatımızın şimdiki zaman içerisindeki gerçekliğine yabancılaşmamızdır” (Taylor, 2015, s.261). Buna örnek olarak T.S.Eliot'un ünlü “Burnt Norton” adlı şiiri verilebilir:

Şimdiki zamanın ve geçmiş zamanın
Her ikisi belki de içindedir gelecek zamanın,
Ve gelecek zaman kapsanır geçmiş zamanda.

Eğer zaman hep buradaysa
Yakası bırakılmaz bütün zamanların.
Bir soyutlama olabilecek şey
Ölümsüz bir olasılık olarak kalakalır
Hüsnükuruntuların dünyasında yalnızca. (bkz. Aksoy, 2007)

Şiirdeki ana düşünce olan zaman algısı modernist bir bilincin perspektifinden verilmektedir. Bir olasılık olarak anlatılan hüsnükuruntularımız, iç dünyamızda yani düşüncelerimizdeki içsel zaman algısından başka bir şey değildir.

Bedensanatçısı'nın ilk cümlesi “Zaman geçiyor gibi...” (1) ile DeLillo en başta zaman algısı konusunu vurgulamaktadır. Olay örgüsü çiftin birlikte geçirdikleri son sabahla başlar. Kahvaltı masasında oturan Lauren ve Rey arasındaki etkileşim, ölümün zaten yakınlarda onlarla birlikte var olduğunu okuyucuya hissettirir. Bu gölgesiz sahnenin tasvirinde zaman olağanüstü bir yavaşlamaya yol açar. Kadın çayını içerken zamandan ayrı bir mekân görüntüsü hayal eder: “gündüzle gecenin birbirini kovaladığını asla düşünmemeyi istedi” (14). Lauren'in zaman ile ilgili olan deneyimi,

hem geçmiş hem de geleceği kapsamaktadır. Bazen Rey'in "dumanında" kaybolmak, ölmek, bazen de o olmak ister. Eşinin yokluğu Lauren'in zaman algısına doğrudan etki etmektedir. Önceleri Lauren 'şimdi' dediğimiz şeyle kendini nasıl ölçeceğini bilemez. Ölen eşinden yoksun olup sürekli onu düşünerek yaşamak onu belirsizliğe sürüklemektedir. Daha sonra zaman hakkında hiçbir şey bilmediğinin farkına varacaktır.

Bay Tuttle, Lauren'in hayatındaki en önemli kişiyi kaybettikten sonra ölümün bilinmezliği karşısında sanki zihninin tasarladığı bir varlıktır. Rey'in hayaleti veya hologram görünümü gibi yorumlanabilir de olsa, bu garip adam Lauren'in bilişsel ve zihinsel olarak yarattığı biridir. Çünkü sadece Lauren onu görmekte ama kayıt altına alamamaktadır. Lauren'in geçmişte yaşadığı anıların anda gözünün önüne gelmesi zihninin ve belleğinin çalışmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. İçsel zaman algısının romanda vurgulanışı şöyle açıklanabilir. İçinde bulunduğu zamana tanımadık bir kişinin, nesnelerin veya seslerin girmesini sağlamasının veya bunların bir anda yok olmasının nedeni Lauren'in nörobilişsel olarak yarattığı deneyimler olabilir. Üçüncü şahıs anlatıcı tarafından verilen kimliği belirsiz, yersiz yurtsuz hayaletimsi karakter, Bay Tuttle, Lauren'in yas tutan zihninde otomatik olarak gelişen düşüncelerin sembolik ifadesi gibidir. "Tuttle'ın Lauren'in hayatındaki rolü çocuk, sevgili, hayalet, sırdaş ve ilham perisi arasında gidip gelir" (Wentworth, 2019: 8).

Zihnimizdeki bilişsel mekanizmalar sayesinde dünyayı deneyimleme fırsatı elde ederiz. Bilinçli olduğumuz durumlarda algılarımız geçen zamanı kontrol edebilirken, bilinçdışı durumlarda içsel zaman algımız devreye girer. İnsan heyecan, öfke, rahatlama, kaygı gibi duygular vasıtasıyla bedensel durumunun farkına varır; bu da zamanı algılamamız için belirleyici bir faktördür. Bedende fiziksel veya duygusal birtakım oluşumlar hissedilirken zaman algısında değişimler ve bozulmalar oluşmaktadır. Ayrıca, tehlike ve tehdit altında hissedilen durumda insanın zamanda algı bozukluğu duygusu yaşadığı gözlemlenmiştir (Wittman, 2005). Lauren gösterisinden sonra yaptığı röportajda gazeteci arkadaşına şöyle der:

"Zamanı durdurmak veya yaymak veya içini açmak. Yaşayan bir natürmort yapmak, ama resim olarak değil. Zaman durunca biz de dururuz. Aslında durmayız çıplak kalırız, kendimize olan güvenimizi kaybederiz. Rüyalarımızda, ateşimiz yükseldiğinde, uyuşturucu aldığımızda veya depresyonda olduğumuzda. Zaman yavaşlamış veya durmuş gibi gelmez mi bize?" (91).

Zaman algısında olduğu gibi, hakikatin algısında görülen bozulmalar sebebiyle Bay Tuttle'ı sezgisel olarak deneyimler Lauren. "Belki de bu adam dünyanın hakikatine karşı savunmasızdır. Hangi hakikat? diye düşündü, Hangi hakikat?" (64). Burada kadının zihninden geçenler şöyle açıklanabilir: Yaşam, sezgisel olarak gerçekliğin algısı ile deneyimlenir. Zaman da Lauren için, hakikatin bir parçası gibidir. Hakikat parçalar halinde sezgisel olarak anlaşılabilir, ancak bütünü idrak etmek için yaratıcılığın ortaya çıktığı beden sanatına ihtiyacı vardır. Öte yandan evrende kendisine düşünceleriyle bir iç algı sistemi yaratan tek varlık olan insan, hakikati de duygular

yoluyla algılayıp kavramaya çalışmaktadır. Bu sistemin birçok farklı biçimlerini işleme koyan ise beynimizdir.⁷

Hakikat algısının ve zaman algısının bilinç dışında bozulması dile de yansımaktadır. Bay Tuttle'ın kullandığı dilbilgisi kurallarına uymayan cümleleri Lauren bir türlü anlamlandıramaz. “Çok yağdı” diye anlatmaya çalıştığı yağmur henüz yağmamıştır ancak rüzgârın yaklaştırdığı gri bulutlar belirgindir. “Yağmur yağacak” der Lauren; ve onun bu ne olacağına aldırılmaz görüntüsünün duygusuzluktan değil, ancak küçük imaları kavramadaki yetersizliğinden kaynaklandığını düşünür. İlerleyen bölümlerde, Lauren da benzer kuraldışı cümleler kurmaya başlar, çünkü onun zaman algısının etkisine girer. Bay Tuttle'ın iç içe geçmiş bir zaman içinde yaşadığını düşünür: “geliyorum ve gidiyorum, ayrılıyorum. Gideceğim ve geleceğim. Ayrılmak geldi bana” (62). Gramer yapısındaki sözcüklerle oynamayı çok iyi başaran DeLillo, sanatını sergileyen kadının beden dilini de sözcüklerle vermektedir. “Bir şekilde. Dildeki en zayıf sözcük. Ve aşağı yukarı. Ve belki. Her zaman *belki*. Kadın her zaman belkiliyordu” (78). Bir diğer örnek Bay Tuttle'ın ilginç konuşmalarıdır: “Burada olmak bana geldi. Anla birlikteyim, anı terk edeceğim. Sandalyeyi, masayı, duvarı, hepsini, bu an için, an içinde. Bana geldi. Buraya ve yakınıma. Andan ayrıldım, ayrılıyorum, ayrılmak üzereyim. Andan ana ayrılacağım” (62). Tüm bu sözleri sarf eden adamın sesini bir şarkıya anıştıran kadın onun “sesine meylettii” ve bedeninde “denetlenemez bir şeye doğru sürükleyen bir hafifleme hissetti” (62). Roman, okura zamanın en kısa birimlerinden olan anın insan için ne anlama geldiğini ve anda kalabilmenin ihtimalini sorgulatmaktadır.

Dil, bilişsel bir araç olarak insanın niyetini, bakış açısını, arzu ve düşüncelerini anlamlandırmaya yarar. Lauren'in zihni kendini ölüm karşısında duyduğu kaygıdan koruma çabasıyla bir takım hikâyeler yazar. Örneğin, gazetede okuduğu bir haberden kişileri zihninde canlandırarak monolog veya diyaloglar biçiminde anlatılar yaratır. “Bu hikâyelere kendini farkında olmadan öylesine kaptırmıştı ki, adeta derin bir kaynaktan besleniyor gibiydiler... bu hikâyeler nereden gelmişti?” (97). Zihin iç konuşmanın sesleriyle bize dünyadaki deneyimlerimizi anlatan bir hikâye yaratır. Bu içsel hikâyenin anlatıcısı bilimsel literatüre göre sol beyin yarıküresinin işlevi olan bilinçli yapılan davranış ve düşüncelerle ilişkilendirilir. Ölüm ve sonrasında ne olduğunun ya da evrenin özünün ne anlama geldiğinin açıklanmasını irdeleyen insan zihni kendisini korumakla tasarlanmış bir canlı olduğundan “sembolik düşünce ve dil yeteneği” ile kaygılarının farkında olup onları düzenleyebilmektedir. (Kellogg, 2013: 214). Sembolik düşünme yeteneği nesnelere, olayların kelimelerle ifade edilmiş biçimidir. İnsan zihni dil yetisiyle zaman gibi soyut kavramları iç sesindeki düşünce ve sözlerle anlamlandırır.

Bilişsel nörobilim yaklaşımından, kişinin kendine ait gibi görünmeyen bazı hikâyeler kurgulaması zihinsel fonksiyonlarından önemli bir özelliği sembolik düşünme yeteneğini açığa çıkarmaktadır. Bilincinde sürekli duyduğu sesler ve yaşamından örneklediği iç ses konuşmalarıyla Lauren bazı hikâyeler anlatmaya çalışır. Romanda vurgulanan bir diğer şey hikâyelerin, bilincimizin ürettiği sembolik bir mecra olduğudur:

⁷ Beyin kelimesi ikinci açıdan ele alınmıştır. Birincisi anatomik organımız, ikincisi ise insana yaptırdığı ve sebep olduğu bilinçli ya da bilinçsiz eylemler, düşünceler, duygular, rüyalar, vb. gibi verilerin çıkış merkezi.

“Zamanla ilgili deneyimlerimizin içinde ne kadar mit inşa ederiz?” (83) İnşa ettiği hikâyede yer alan bu adam kadının bilinç akışında olma ihtimali olan biridir. Ancak, Wentworth’e göre, bilişsel bir bakış açısını romana uygulanması, gerçek veya kurgusal yönden zihinlerin tam olarak temsil edilmesi anlamına gelmez; romanda ve gerçek hayatta yaşanan günlük gerçeklikten farklı sapmalar vardır (2019: 11). “Adamın bir gerçeklikten diğerine, zaman mevhumundan bağımsız bir şekilde sürüklendiği düşüncesi doğru olamaz... İnsan zamandan meydana gelmiştir. Senin kim olduğunu söyleyen kuvvettir zaman. Gözlerini kapa ve hisset. Senin varlığını belirleyen şeydir zaman” (78).

Eserde ayrıca Lauren tarafından erotizme duyulan gereksinime de yer verilmiştir. Ayartıcı bedensel hareketleriyle, Lauren bir nevi beden dili inşa etmektedir. “Sağ elini sağ bacağının hizasında sarkıt, sonra sol elini sol bacağının hizasında. Her şey pelvisten itibaren geriye doğru akıyor” (78). Bay Tuttle ortadan kaybolduktan sonra şöyle düşünür: “Belki tüm bunlar erotik bir hayaldi... Baktığında oda boştu... Işık o kadar canlıydı ki, duvarların ve zeminin gerçek rengini görebiliyordu. Duvarları daha önce görmemişti” (104). Lauren bu bilinmeyen misafir vasıtasıyla ölmüş kocasının sesini yeniden duymayı arzulamaktadır. Ona yalvarırken bilişsel olarak ölüm ve yas deneyiminin yerini yeni bir deneyim almaktadır. “Onun gibi konuş. Benim için bunu yap. Bunu yapabileceğini biliyorum... Onun söylediğini hatırladığın şeyleri söyle. Veya aklına ne geliyorsa söyle... Onun sesiyle konuş. Rey ol...” (59). Tüm bunlarla yetinmeyen Lauren, onun ne düşündüğünü anlamaya çalışır. “Ona (kadına) kendisi gibi biri olmanın, onunki gibi bir beden ve zihin içinde yaşamının nasıl bir şey olduğunu mu söylemek istiyordu? Bunu duymaya çalıştı ama duyamadı” (63). Zihnini okumada başarısız olan kadın, kendi iç monoloğuna devam ederek hakikati anlamlandırma çabasına girer:

“Zaman geçmek durumunda, diye düşündü. Belki de adam başka bir boyutta yaşıyor. Ortada basit ve karşı konulmaz bir zaman türü var... Zamanın varlığını tekrar hatırlatacak bölümlerden, adlarla, tarihlerle ve ayrımlarla geçen, akan, var olan—dünya var, var olmak zorunda, çünkü onu hissediyoruz—bölümlerden oluştuğunu tasavvur etmesi için yapabileceği hiçbir şey yoktu” (65).

“Doğa yasaları gerçekte, pratikte asla var olmayan şeylerin olmasına izin verir” diye düşünen Lauren, Mr. Tuttle ile olan etkileşimiyle kendi hakikatini ve zamanın varlığını hissetmeye çalışmaktadır. Bay Tuttle romanda Lauren’ın zihni tarafından yaratılan ve görülüp görülmediği belirsiz olan biridir. “Tüm bunlar bir çakıştı, gözün açılıp kapanıncaya kadar geçen sürede hatırlanan bir anıydı, sonra sözcükler, Rey’in sözcükleri, yanı başındaki koltukta oturan adamın ağzından dökülen” (51). En sonunda, Lauren kocasının Bay Tuttle’daki yansımasının aslında kendi içinde bulunan bir çıkmaz olduğunun farkına varacaktır.

Zaman-mekân ilişkisi

Beden, zihin ve zaman algısı kavşağında incelenen bu kısa romanda, hikâyelerin içerisinde yer alan mekânların, imge ve sembollerin insan deneyimleriyle iç içe dokunarak kurgulandığını görmekteyiz. DeLillo’nun anlatımında zaman-mekân ilişkisi özellikle dikkat çekmektedir. Lauren, alışkanlıklarına bağlı birinin görünümünü sergilerken, bir yandan da mekân algısını da bilinciyle değiştirebilmektedir: “Kadın mısır

gevreği kâsesiyle meşguldü. Kafasının içinde kâsenin ötesine, aynı zamanda önünde bulunan bir mekâna baktı” (15). Gündelik yaşamdaki düşüncelerin yansıtıldığı kurgusal hikâyelerle yazar tarafından yaratılan mekân da onun bilinçli olarak tasarlamış olduğu bir kurgudur. Aynı zamanda yazar, anlatımıyla mekânın kurgusal dil ile ilintisine değinir. “Dilin zaman ve mekân algılarımızla kesiştiği hayali bir nokta var, var olmayan bir yer olmalı, o da bu kesişme yerinde sözcükleri veya tavırları olmayan bu yabancı” (84). Bu yabancı adam, kadının bilincinde şimdiki geçmiş ve gelecek zaman arasında sürekli bir etkileşim bulunmakta olduğunu göstermektedir: “Kadın onunla temasını kaybediyordu, bazen de ilgisini, ritmik duraksamaları veya zaman geçişlerini, hatta mırıltı ve hımları, bir ifadenin yerine geçen hissedilir duraksamaları...”(54).

Lauren, Finlandiya'nın Kotka kentindeki bir yolun web kamerası görüntülerine saatlerce bakarak kendisine günlük bir ritüel oluşturur. Her gün kendisini orada hayal ederken bir çeşit zihinsel zaman yolculuğu yapar ve zaman-mekân sınırlarını kaldırmayı dener. Bunun nedeni hem ölüm duygusuyla baş edebilme hem de kaybettiği zaman algısını yeniden düzenleyebilmektir. “Bırak ölüm seni alt etsin. Ölümün sana hükmetmesine izin ver” (97). Kotka'nın temsili kadının bilişsel dünyasında somutlaşan bir deneyime dönüşür. Lauren'in zihninde yeni bir zaman algısı oluşturur; bu durum onun yaşam-ölüm ikilemine anlam verebilme çabasına benzetilebilir. Ekrandan gördüğü şeyler sayesinde sanki zaman onun içinden geçerek şehrin görüntüsünü izleyen bu kadını biçimlendirmektedir. Ancak nörobilimin dikkat çektiği şey, gözlenen mekânın ve zamanın nöral aktivitede nasıl etkisi olduğunun tespit edilebilmesi konusudur. Buna göre dış dünyanın resmi beyinde üretilen nöronlar yoluyla oluşur (bkz.Wittman, 2021). Zaman algısı gibi öznel algılarımız bizim çevremize uyum sağlamamız için gereklidir. Mekânın zihinde tecelli etmesi tek başına önemli değildir; asıl bu tecellide mekânın zihin tarafından nasıl ve ne derece iyi algılandığı vurgulanması gereken şeydir. Dolayısıyla, Finlandiya'nın bir şehrinin caddesini ekranından izlerken köşedeki dijital göstergedeki yerel saat sayesinde Lauren'in bilincinde bir deneyim oluşur: yas ve ölüm düşüncesinin ortasına bir şehir girmektedir. A.B.D. ve Finlandiya arasındaki zamansal ve mekânsal sınırlar ortadan kalkar. Burada yazar okuyucularına anda kalmayı gösteren esrarengiz bir déjà vu duygusu vermektedir. Lauren bunu kısa da olsa başarabilir. Bunun nedeni ise gerçekliğin, saatler, dakikalar ve saniyeler ile internetin olanak sağladığı ve ürettiği maddi koşullar tarafından sanallaştırılmasıdır. Örneğin, Kotka'da saat sabahın üçünü gösterirken şehirdeki bir sokak görüntüsünde bir arabanın geçmesini bekler “... içinde kim olduğunu merak ettiği için değil, sadece Kotka'nın gerçeği olduğu için” (29). Başka bir dünya olarak algıladığı bu şehir ona hem karmaşa hem de düzen ifade etmektedir. Ekrandaki dijital göstergenin saniye ve dakikaları anlatan sayıları değiştikçe “tuhaf ve boş bir acelecilik” gibi hissettiği bir gerçeklik algılar (30). Bu bağlamda, şehrin görüntüsü üzerinden, Lauren'in zihinsel faaliyetlerinin neye işaret ettiği yazar tarafından net olarak verilmez; dahası kurguladığı dil ve anlatım ifadeleriyle onun da yanıltılmış olabileceği ima edilir. Lauren'in zihnindeki bilişsel süreçteki zaman algısının yeniden düzenlendiğini gösteren DeLillo, onun yakında neler olacağına dair iç görüsü olduğunu şu şekilde anlatır. “Belki başka bir gerçekliğe kaydığımız, ama hatırlayamadığımız, kavranması çok yıkıcı sonuçlar doğurabileceği için hakikati kabullenemediğimiz zamanlar vardı” (96).

“...Yemekten sonra Finlandiya’nın Kotka kentine baktı. Tam tamına beş gündür burnun uç noktasına gidiyordu arabayla, çünkü ayakta dururken uzun bacaklarıyla biraz tıknaz görünen martılar uçarken bu kayaya çakılı zamanın tümünün eğri taşıyıcıları haline geliyordu, zamanı jeolojiden, bilimden ve zihinden ayırıyor, ona kanat, sürü ve beden veriyor, onu uçma kaslarının, akan kanlarının içine, güçlü vuran kalplerinin, metronom gibi atan kalplerinin içine alıyorlardı...” (95).

Zamanın akışını ifade etmek için, ayrıca martıların uçuşu, kanatları ve bedenleri anlatımı yoluyla, kadının zihninden akıp geçen düşünceler romanda kuş imgesiyle de verilmektedir. Eşiyle birlikteliği geçmişe yolculuk akışında anlatılır; Lauren alakargayı seyrederek, onun renklerinin ne kadar berrak olduğunu fark eder ve şunu da düşünür: “Ama Rey bakarsa kuş uçardı” (14). Bir yandan kuşun dünyasını gözlemlerken, diğer yandan kahvaltılık masasındaki o anda kalmayı başarır. “Kuşlar evlerin içine bakınca ne inanılmaz dünyalar görürler... kuşun kendisini, elinde çay fincanı tutan bir kadın gördüğüne inanmayı ve gündüzle gecenin birbirini kovaladığını asla düşünmemeyi istedi, zamandan ayrı bir mekânın görüntüsü” (14). Lauren kuşa baktığında içinde bulunduğu zaman ve mekânın birbirinden ayrı olduğunu düşünür. Sanki bir yanı evinde kahvaltılık eden Lauren, bir yanı da doğada alakarganın dünyasına giren bir kadındır. Zamanın akışı bir an için durmuş gibidir zihninde. Ancak bunu bozan şey Rey’le konuşmasıdır: “anın berraklığını kendi kendine sona erdirmeye başladı, çünkü artık daha fazla bakamıyordu... Rey’e bir şeyler söyledi, Rey hafifçe başını kaldırdı, alakargayı kaçırdı” (15). Rey’e kuşun gününü güzelleştirdiğini söylemesiyle sıradan bir sabah olmadığını ima eder. Bu anda kadının bilişsel dünyasında çok yakından gözlemlendiği ve bulunduğu mekândan bir an olsun ayrıldığını hissettiren alakarga, onun önce düşünceye sonra duyguya ve en sonunda eyleme dönüştürdüğü bir varlıktır.

Bir diğer küçük detaydan Lauren’in zihindeki saç imgesi yoluyla oluşturduğu geçmiş zamandan şimdiki zamana geçiş ile düşünce sürecini gözlemleriz. Yabancı birine ait olduğunu düşündüğü bir saç telini kahvaltılık esnasında ağızda bulur. Onu ağızından çıkarıp sahte bir öğrenme ve karmaşık bir duyguyla inceler.

“Kadının ağız, çöp karıştıran birinin bilinmeyen hayatına ortak olmaktan veya daha yabancı ve alengirli bir hakikatten, saç telinin kişiden kişiye, belki ağızdan ağza yıllar, şehirler, hastalıklar, yıkanmamış yiyecekler ve zararlı vücut sıvıları içinden geçerek yaşadığı samimi maceraları düşünmekten dolayı hala çarpıktı” (6).

Saç teli insan bedeninin küçük bir temsilcisidir, çünkü DNA’sındaki kromozomlar insana ait tüm verileri taşımaktadır. Zihni saç telinin nasıl farklı mekânlardan geçerek yaşadığı maceraları düşünmekle meşgulken anlamlar üretmektedir. Saç teli Lauren’a geçmiş zamandan bazı şeyleri hatırlatır ve hissettirir. Lauren, saç telini bir uyarıcı olarak algılar. Bu durumda beyinin görsel bölgesi uyarılır ve eylem dünyasına geçiş yaparak saç telinin ne anlam ifade ettiğini tercüme etmeye çalışır. Lauren’in ilginç biçimde farklı anlamlar üretmesinin altındaki bu basit gibi görünen deneyimlerle olay örgüsünde onun zihninin bedeninden bağımsız çalışmadığını gösterilmektedir. Bu açıdan, beden sanatı, saç teli, kuş imgesi, Kotka şehrinin ekran görüntüsü hikâye oluşturma araçları olmaktadır.

Sonuç

Beşeri bilimler, özellikle edebiyat ile uğraşanlar tarafından anlam yaratmak ve anlayış üretme sürecinde beyin/zihin işleyişini anlamak önemlidir, çünkü edebiyat ve bilişsel bilim alanındaki araştırmaların üstlenilmesi gereken sorumluluklardan biri olduğu bilinmektedir. Edebiyat ve bilişsel bilim uygulayıcıları bu çabanın ürettiği bilgi ile zengin eleştiri yapabilmektedir. Bilinç, dünya ve onu algılayan insan bedeni birbirinden ayrı değil, tam tersine iç içe geçmiş olarak birbirine bağlı var olmaktadır.

Tek hakikatin ölüm olduğunu hatırlatan *Beden Sanatçısı*, kişinin ölüm ve zamanın akışı karşısında ne kadar aciz ve savunmasız; ancak daha üst bir bilinçten farkındalığı olabildiğini vurgulamaktadır. İnsan zaman içerisinde ilerledikçe, düşünceleri ve kişiliği değişmeye devam ettikçe kendi zaman algısını yaratır. Yaşamdaki önemli olaylar karşısında gelişiriz, değişikliğe uğrarız ve böyle durumlarda zaman sanki daha hızlı akıyor gibidir. Yıpranırız, tükeniriz, bedenlen ve ruhen aşırırız. Zaman da daha hızlı akıyor gibi gelir. Zaman, insanın algı dünyası ve ölüm düşüncesi arasındaki ilişki, deneyimi gerektirir. Nöral seviyede beynin hangi bölgesi çalışıyorsa sonrasında kişisel deneyim halinde ortaya çıkar. Bir başka deyişle Lauren'ın zihnindeki kaybettiği kocasının yerine koyduğu Bay Tuttle onun vücut bulmuş hali gibidir. Böylece, bazı nörolojik fonksiyonlarla zihin, bilinmeyi açıklama ve anlam oluşturma gereksinimini gidermektedir. Bay Tuttle, bu bağlamda hem görünen hem de görünmeyene işaret etmektedir. Beden sanatı esnasında beyinde gerçekleşen nörofizyolojik bağlantılar kurma ve zaman algısındaki değişim sayesinde Lauren'ın iç dünyasını daha iyi anlama ve kaygıyı kontrol edebilme yetisini geliştirmesi mümkün olabilmektedir.

Edebiyatın bilişsel nöro bilimle olan ilişkisi çerçevesinden bakıldığında edebiyat, hakikatin bazen görünen bazen de görünmeyen bir kesiti gibidir. *Beden Sanatçısı* adlı romanda karakterin algılamış olduğu zamansal değişimleri incelemek ve romanı daha derinlemesine anlayabilmek adına nörobilişsel yaklaşım ve edebiyat ilişkisi yeni disiplinlerarası çalışmalara kapılar açmaktadır. Böylelikle edebi metinde var olan dil, söylem ve söz sanatlarına da eleştirel gözle bakılabilmektedir. Sonuçta, insan düşüncelerini ve beden hareketlerinin neyi temsil ettiklerini daha iyi değerlendirebilmek önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, İsmail. 2007. *Burnt Norton* (T.S. Eliot'un 'Dört Kuartet'inden Birincisi)

<https://www.antoloji.com/burnt-norton-t-s-eliot-un-dort-kuartet-inden-birincisi-siiri/>
(1.3.2022)

Antmen, Ahu. 2009. *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. 2. Baskı. Sanat Kitapları: 01. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Burn, Stephen J. 2015. *Neuroscience and Modern Fiction* Modern Fiction Studies; Baltimore Vol. 61, Iss. 2, 209-I.

Craig, A. D. 2009. "Emotional moments across time: a possible neural basis for time perception in the anterior insula". *Phil. Trans. R. Soc. B* 364, 1933–1942. (doi:10.1098/rstb.2009.0008)

Çetin, Nurullah. 2003. *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara.

DeLillo, Don. 2001. *Beden Sanatçısı*. çev. Gürol Koca Everest Yayınları, İstanbul.

Güney E, Uysal S. *Generative art: Post-digital transformations in the relationship between neuroplasticity and deep learning*. *Yıldız Journal of Art Design* 2021;8:2:62–74.

Johnson, Alex 2012. *Literature and Cognitive Science*, Victoria University of Wellington, <http://researcharchive.vuw.ac.nz/handle/10063/2148>

Kellogg, Ronald T. 2013. *The making of the mind The neuroscience of Human Nature* Prometheus Books, New York.

Keysers, Christian. 2011. *Empatik Beyin*, çev. Aybey Eper Alfa Yay., İstanbul,

Longmuir, Anne. 2007. "Performing the Body in Don DeLillo's *The Body Artist*." *MFS Modern Fiction Studies* 53 (3): 528–43.

Place, U.T. 1956. *Bilinç Bir Beyin Süreci midir?* *British Journal of Psychology*, 47:44-50, <https://onculanalitikfelsefe.com/bilinc-bir-beyin-sureci-midir-u-t-place/> (2.12.2021)

Ramachandran, V.S, Blakeslee.S. 2008. *Beyindeki Hayaletler İnsan Zihninin Gizemlerine Doğru* Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Rosenau, Pauline Marie. 1998. *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, Çev. Tuncay Birkan. Ark Yayınları, Ankara.

Tanrıdağ, Oğuz, ed. 2015. *Sosyal Nörobilim Beyin Araştırmalarından Davranış Bilimlerine Sosyal Bilimlere Yeni Yaklaşımlar* Nobel Tıp Kitabevleri Tic. Ltd. Şti. ISBN: 978-605-335-125-2

Tanrıdağ, Oğuz. 2021. <https://www.e-psikiyatri.com/norobilimle-sosyal-davranisi-birlestiren-kitap> (4.7.2022)

Taylor, S. 2015. *Çöküş: 6000 Yıllık Delilik ve Yeni Bir Başlangıç* (Fulya Özkan, çev.) Maya Kitap, İstanbul.

Uzbay, İ. Tayfun. 2015. *Beyni Anlamak Sadece Nörobilim ile Mümkün Mü? Beyin Yüzyılında Nörolojik Bilimlerden Sosyal Bilimlere Yeni Açılımlar, Yeni Yaklaşımlar*. Üsküdar University Journal of Social Sciences Year:1 Issue:1 <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.1.1.12> (4.7.2022)

Wentworth, Isabelle 2019. *Body Time":A Cognitive Perspective on Don DeLillo's The Body Artist* *Poetics Today* 40 (4): 699–720. <https://doi.org/10.1215/03335372-7739099>

Wittmann, Marc. & Lehnhoff, S. 2005. *Age effects in perception of time*. *Psychol. Rep.* 97, 921–935. doi:10.2466/PRO.97.7. 921-935

Wittmann, Marc. 2009. *The inner experience of time* *Phil. Trans. R. Soc. B* 364, 1955–1967 doi:10.1098/rstb.2009.0003

Wittmann M., & Kent, 2021. Special Issue: Consciousness science and its theories
Time consciousness: the missing link in theories of consciousness
<https://academic.oup.com/nc/article/2021/2/niab011/6224347> (1.10.2021)

Zunshine, Lisa. 2008. "Theory of Mind and Fictions of Embodied Transparency."
Narrative. Vol. 16, No. 1, pp. 65-92.

Zunshine, Lisa. Ed. 2010. *Introduction to Cultural Cognitive Studies*. Maryland: The
Johns Hopkins University Press.

International Comparative Literature Association, <https://www.aicl-icla.org/literature-and-neuroscience/> (8.7.2022)